

Lynderup SV

- et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder

Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen

Viborg Stiftsmuseum 2006

Bygherrerapport nr. 4

Bygherre: Møldrup Kommune

ISBN 978-87-87272-82-7

Indledning.

Nogle gange kan man som arkæolog blive overrasket, fordi man finder noget, der rækker ved de forestillinger man havde før en arkæologisk undersøgelse. Det viste sig at blive tilfældet i forbindelse med en udgravning Viborg Stiftsmuseum foretog i 2003-2004 på den ydre del af 'Lynderupnæsset' tæt ved Limfjorden (figur 1). Men før vi kommer så langt, er det i dette tilfælde relevant med et tilbageblik.

Figur 1. Udgravningens placering på 'Lynderupnæsset'.

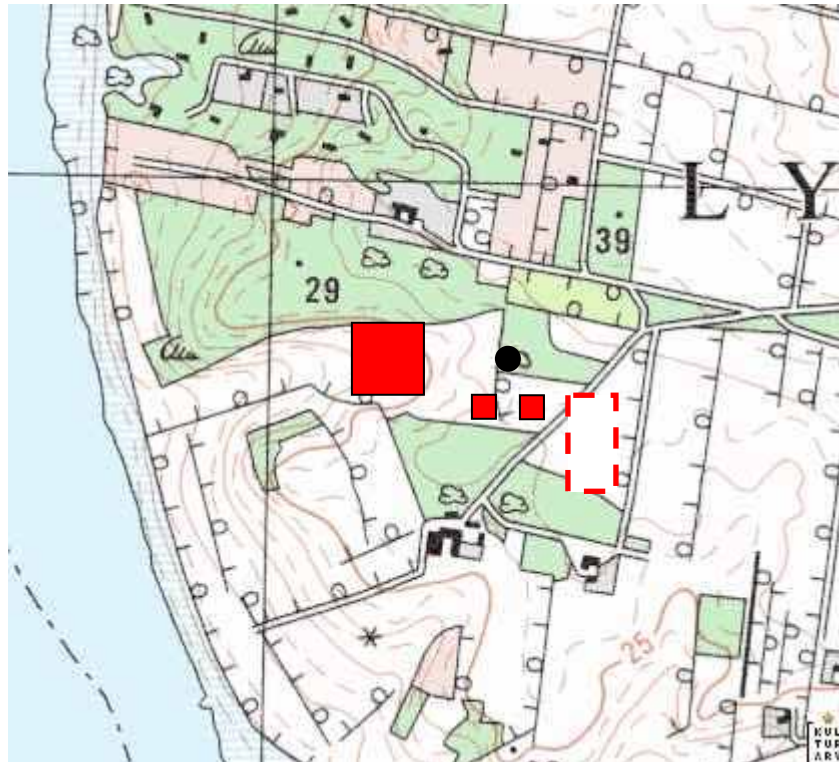

På Lynderupnæsset er der gennem årene bygget mange sommerhuse. En del af disse sommerhuse er nært knyttet til en golfbane, men lidt længere mod syd er der et ældre sommerhusområde langs Limfjordskysten. Møldrup Kommune har siden først i 1980'erne haft en lokalplan, der rummede mulighed for at udvide sommerhusområdet endnu længere mod syd, men i mange år blev muligheden ikke brugt. I 2002/2003 fattede en privat bygherre interesse for området, dog kun under forudsætning af visse ændringer i forhold til den gamle lokalplan. Derfor udarbejdede kommunen en ny lokalplan for området.

Også arbejdet på det arkæologiske område har undergået betydelige forandringer i løbet af de sidste 20 år. Et helt centralt forhold er, at brugen af større og mere effektive maskiner har bredt sig til arkæologien. Dermed kan man rømme muldjorden af langt hurtigere og i langt større områder end det tidligere var tilfældet. Resultaterne fra disse undersøgelser har gjort det klart, at der rundt omkring gemmer sig langt flere bopladser og langt bedre bevarede bopladser, end man før havde forestillet sig. Desuden blev der i 2001 vedtaget en ny museumslov, som på flere måder forsøger at sikre, at skjulte fortidsminder ikke bare bliver gravet væk, uden at der først er foretaget en arkæologisk undersøgelse.

Vender vi tilbage til Lynderupnæsset, så blev der sidst i 1800-tallet registreret en gravhøj omtrængt midt i lokalplanområdet. Men bortset fra denne gravhøj var der ingen kendte fund fra området eller dets nærmeste omgivelser. Det påkaldte sig derfor ikke nogen særlig interesse, da den første lokalplan blev udarbejdet. Da museet fik det nye lokalplanforslag til høring, blev der set med nye øjne på området.

Figur 2. Sommerhusområdet med gravhøj (sort cirkel) og aktivitetsområder (røde firkanter). Den store firkant markerer placeringen af udgravningsfeltet.

For det første ligger det tæt ved Limfjorden og dermed ved en af de vigtigste vandveje i Danmarks oldtid (figur 1-2). Fra en række undersøgelser ved vi, at der har været megen aktivitet i de kystnære områder langs Limfjorden, f. eks. er der fundet adskillige bopladser fra bl.a. bronzealderen inden for de sidste 25 år. For det andet var der i området plane og ret højtliggende arealer, der virkede velegnede til bosættelse. I oldtiden yndede man at bo på kanterne af højdedragene, hvor man til den ene side havde de lavere liggende områder, gerne med enge, og til den anden side havde de højere liggende mere tørre områder, hvor man f. eks. kunne have sine overdrev eller små agre. Set i dette lys var det interessant, at der i den vestlige del af området er en slugt, som på gamle kort har en signatur, der angiver et engareal.

Selv om kortlæsning er en stor hjælp, så er det nu bedre selv at gå rundt i selve området. Derfor blev arealet besøgt, og det var både deprimerende og opløftende. Det negative gjaldt den registrerede gravhøj, da det kunne konstateres, at højen formodentlig er helt eller næsten helt ødelagt. På stedet er der godt nok spor efter opgravede jorddynger og huller. Det ligner spor efter gravrøvere, der måske flere gange har gravet i højen, men hvornår det er foregået, ved vi ikke noget om. Det positive var, at der på flere marker blev fundet flintafslag og flintredskaber. Et enkelt sted kunne også ses opløjede, ildsprængte sten. Disse fund viste, at

mennesker i hvert fald havde færdes og formodentlig også arbejdet i området. Museet anbefalede derfor, at der skulle foretages en arkæologisk forundersøgelse – en prøvegravning – der skulle vise, om der i de truede dele af området var bevaret væsentlige fortidsminder, som kunne blive mere eller mindre ødelagt ved kommende anlægsarbejder.

Ved prøvegravningen blev der gravet et stort antal såkaldte søgegrøfter. Det er ca. 2m brede baner, hvor den moderne muld rømmes væk for at finde ud af, om der kan ses mørkere, muldfyldte 'fyldskifter' i undergrunden, der her for det meste består af grus og sand. Enkelte steder er der dog mindre områder med ler.

På de højere liggende dele af området fandt vi da også nogle spor efter aktivitet i oldtiden. I det moderne pløjelag var der således både flintafslag og flintredskaber, især 'skrabere', som bl.a. har været brugt til at rense skind og huder med. Vi fandt også nogle såkaldte 'koge-gruber' eller 'jordovne', som lå både enkeltvis og i små samlinger, men der var ingen spor efter egentlige bopladser - ikke et eneste stolpehul blev det til. Her blev der derfor ikke foretaget videre undersøgelser.

Overraskende dukkede der langt flere anlægsspor op i den lille smeltevandsdal, der fra det højtliggende område løber mod vest ud til Limfjorden. Nede i bunden af denne dal lige på kanten til en fugtig lavning blev der fundet mange 'jordovne', en gravurne og bunden af et andet stort nedsat lerkar. Endelig fandtes flere flintredskaber, heriblandt en lille fladehugget flintpilespids (figur 4). Samlet syntes dette område at være så interessant, at museet vurderede, at der var tale om væsentlige fortidsminder.

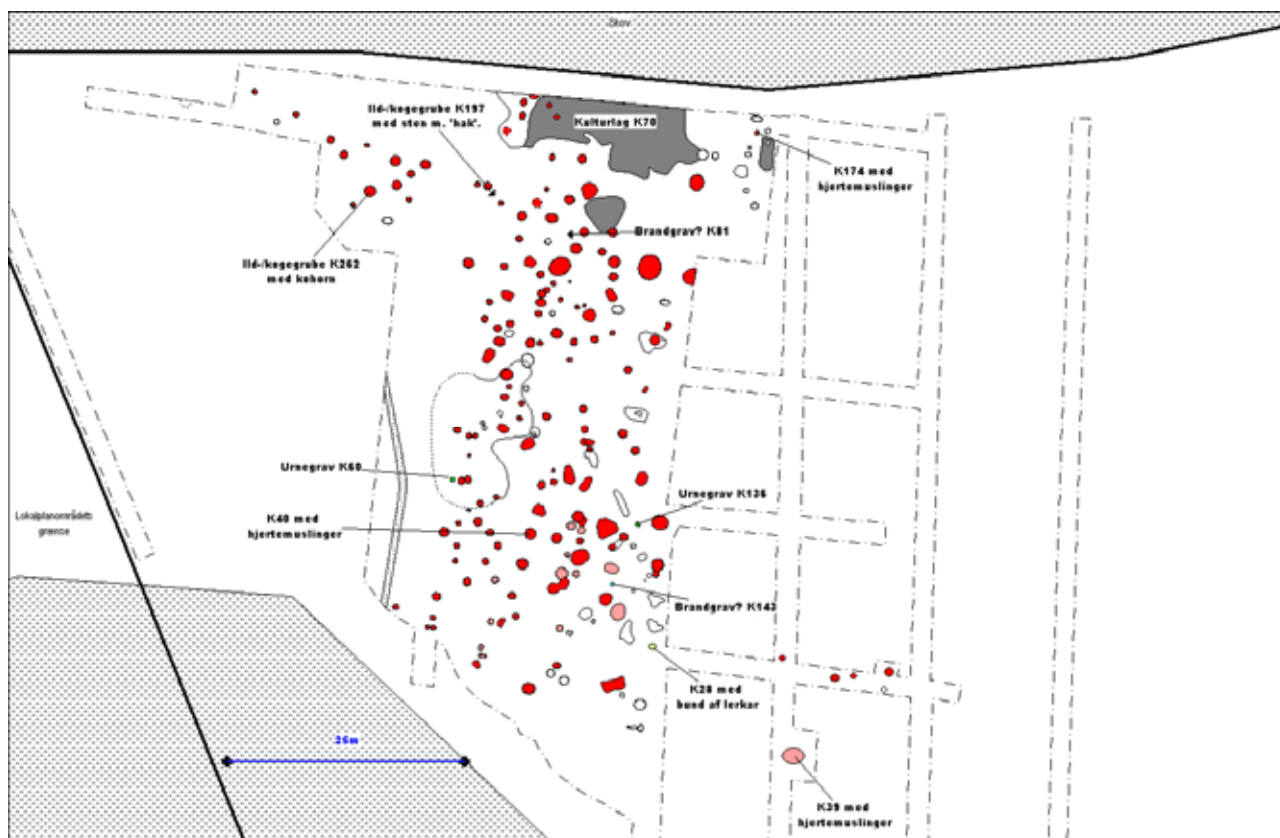
Ifølge museumsloven skal væsentlige fortidsminder enten bevares for eftertiden eller, hvis det ikke er muligt, så skal de undersøges for bygherrens regning. I dette tilfælde blev fortidsminderne fundet i den del af det planlagte sommerhusområde, som ligger tættest på Limfjorden. Sommerhuse i dette område er vel lidt mere efterspurgt end længere væk fra fjorden, og skulle fortidsminderne i dette område bevares ville området givetvis være noget mindre attraktivt at udstykke. Mølstrup kommune valgte derfor at få undersøgt området med væsentlige fortidsminder, og det er denne undersøgelse, der skal berettes om i det følgende.

Undersøgelsens resultater

Ved udgravningen i bunden af smeltevandsdalen blev der gjort fund fra både yngre stenalder og bronzealder. Fundene meget forskelligartede, idet der både blev udgravet kulturlag, jordovne, brandgrave og andre anlægsspor, som det var sværere at bestemme. Mennesker har med andre ord færdedes her flere gange i oldtiden og det af forskellige grunde.

Figur 3. Plan over udgravningsfelt med kulturlag, jordovne og andre væsentlige anlæg

Kulturlaget

Langs den nordlige udgravningskant fandt vi et såkaldt kulturlag (K70 på figur 3). Dele af dette kulturlag blev systematisk soldet, for at vi kunne være sikre på ikke at overse noget. Der kunne ikke ses lagdelinger i den fundholdige del af kulturlaget, og hvis det er pløjet igennem flere gange, er der risiko for, at fund fra forskellige tider er blandet sammen i laget. Derfor kan fund fra et sådant kulturlag være svære at tolke. Da vi endvidere ikke fandt sikre spor fra en egentlig bosættelse i området, må vi indtil videre nøjes med at konstatere, at fundene fra/på kulturlaget i hvert fald viser, at man i yngre stenalder formodentlig har haft en mere permanent bosættelse i nærheden, vi mangler bare at finde selve stedet.

I laget fandtes bl.a. mange lerkarskår, bearbejdet flint, trækul og også enkelte små stykker brændt knogle (figur 4). Lerkarskårene var generelt små, og da der desuden blev iagttaget ardspejle lige under laget, er det sandsynligt, at kulturlaget flere gange er pløjet med en ard, og at det er derfor, der ikke fandtes større dele af lerkar. Enkelte lerkarskår har ornamentik og viser dermed, at man har udsmykket i hvert fald nogle af de lerkar, man brugte. Men stykkerne er generelt så små, at vi ikke kan samle dem til større dele af kar, og vi kan derfor ikke sige

noget om størrelsen og formen på lerkarrene. Enkelte randskår viser træk, der er typiske for sen yngre stenalder og tidlig ældre bronzealder (figur 4).

Langt de fleste fund af bearbejdet flint er afslag, der sammen med få flintblokke viser, at flintsmeden har arbejdet i eller nær ved området. Der blev kun fundet enkelte sikre flintredskaber (en flækkeskraber og en tværpil) ved udgravningen af kulturlaget, men på overfladen af laget fandtes flere fladehuggede genstande i forbindelse med muldafrømningen. Disse suppleres af enkelte fund fra pløjelaget. De fladehuggede flintredskaber omfatter både en fint fliget flintpilespid, et næsten symmetrisk flintsegl, en lille flintdolk og to stykker, som er sværere at funktionsbestemme, men som måske kan være spyd- eller lansespids (figur 4).

De daterbare fund fra kulturlaget rummer bl.a. enkelte skår fra tragtbægerkulturen, men ellers er det vores vurdering, at fundmaterialet primært er fra den sidste del af yngre stenalder - dolktiden - og formodentlig også fra den tidligste del af ældre bronzealder, jf. tidstavlen på sidste side.

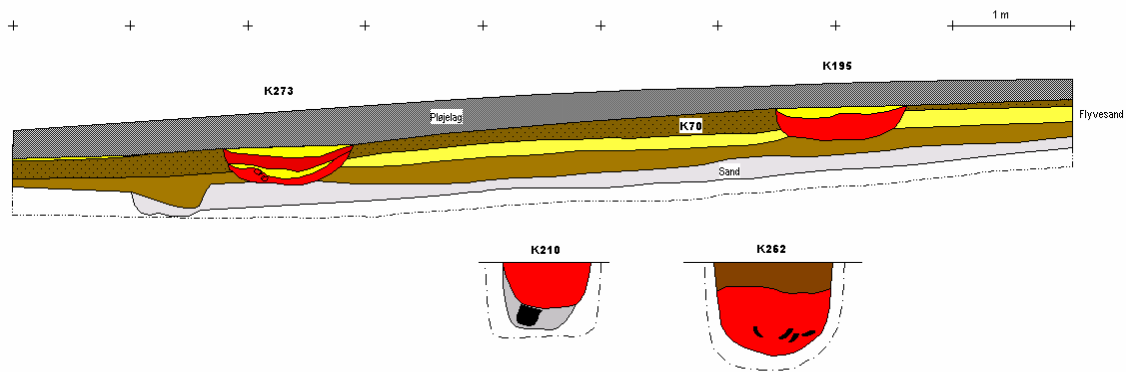
Figur 4: Løsfund og fund fra kulturlag K70.

Jordovnene

Som det fremgår af figur 3 fandtes der et betydeligt antal jordovne inden for det undersøgte område. Der er tale om opfyldte huller med forskellig dybde. I bunden lå et sort, trækulfarvet askelag, og derover var der som regel store mængder mere eller mindre ildsprængte granitsten, jf. figur 5. De antages at have været brugt til madlavning, f.eks. kan man have lagt en steg ned oven på de opvarmede sten, derefter tildækket stegen og efter nogle timer opgravet den nu gennemstegte steg. Disse jordovne er typiske for bronzealderen, men kendes desuden fra stenalderen og nogle steder også fra jernalderen.

Figur 5. Profil gennem jordovnene K273 og K186 samt kulturlaget langs nordsiden af udgravningsfeltet. Rød farve markerer trækulfarvede lag med ildsprængte sten, brun farve viser kulturlag og gul farve viser sandflugtslag. Desuden snit af jordovn K210, som lå over et lerkar (sort) samt af jordovn K262 med stejler (sorte) blandt de ildsprængte sten.

Det samlede antal undersøgte jordovne er ca. 150. Hvis der nu er rigtigt, at de har været brugt til madlavning, kan man måske med nogen forsigtighed regne på hvor meget mad, man har kunnet lave, og dermed hvor mange mennesker, man har kunnet bespise. Forsøg har vist, at man sagtens kan 'koge' en stor lammekølle eller lignende i sådan en jordovn, så mad til i hvert fald 10 personer synes let at kunne være lavet i hver grube. Skulle det nu være sådan, at de ca. 150 jordovne er blevet brugt ved samme lejlighed, kan man derfor forestille sig, at i hvert fald 1500 mennesker er blevet bespist på en gang. Det er nu rimeligt sikkert, at alle jordovnene her ikke er fra samme tid, men det er meget svært at afgøre, hvor mange gange man har anlagt og anvendt jordovne på stedet.

Nogle af jordovnene adskiller sig fra de øvrige. Det gælder således K40 og K174, hvor der fandtes mængder af skaller fra hjertemusling. I begge tilfælde fandtes muslingeskallerne over laget med ildsprængte sten, og de er derfor smidt ned i jordovnene i forbindelse med opfyldningen. Der kan nævnes, at der også fandtes hjertemuslinger i en større grube (K39) i den sydøstligste del, men i denne grube var der ingen spor efter ild eller opvarmning af kogestenen. De tre gruber med hjertemuslinger er fundet langt fra hinanden. Tilsyneladende har man hentet mindre portioner af hjertemuslinger i fjorden og spist dem ved en eller måske snarere flere lejligheder.

Det mest spændende fund i jordovnene var dog fundet af tre horn eller rettere stejler (se forside), dvs. benmassen inde i et horn, hvor selve hornet er opløst. De blev alle fundet nede mellem de ildskørnede sten i jordovn K262 (se figur 5), men de viser ingen spor efter brænding. Det synes derfor usandsynligt, at de kan have været placeret mellem stenene, mens der var ild i bunden af gruben, de må derfor være kommet ned i gruben efter at ilden er 'gået ud'. Kogestenen lå som sædvanligt direkte oven på det sorte trækulholdige askelag i bunden. Da de var ildsprængte, må de have været udsat for kraftig varme, og det synes ud fra fundomstændighederne sandsynligt, at de er blevet opvarmet i gruben. Hvordan kan stejlerne nu være kommet ned imellem de ildsprængte sten, hvis stenene faktisk er opvarmet i gruben og stejlerne ikke har været placeret mellem stenene ved denne opvarmning? Hvis den oven for anførte teori omkring madlavning er korrekt, så kan følgende være sket: Efter at stenene er varmet op, har man løftet nogle af dem, placeret maden, f.eks. en steg eller en kølle nede mellem de resterende sten, og så lagt dem tilbage oven på maden. Da maden var færdig, har man igen fjernet de øverste sten, taget maden op og derefter smidt stejlerne og stenene ned igen. I hvert fald er stejlerne kommet ned i gruben, før den mere langsomme opfyldning af grubens øvre fyldlag er påbegyndt. Hvis det er korrekt, at gruberne har været brugt til madlavning, er det nærliggende at gætte på, at stejlerne stammer fra de mindst to dyr, maden er blevet lavet af.

Et andet usædvanligt fund fra udgravningen af jordovnene er en tildannet, flad sten (figur 6). Der er tale om en ret mørk granitsten, som er (naturligt?) kløvet, og som har været let at tildanne. Stenen er tilhugget langs kanterne, så den har rundet nakke, to 'hak' på midten og stump spids.

Figur 6. 'Økseformet' flad sten med 'hak' i siderne. Ca. 21cm lang.

Mange sten med hak i siderne bliver næsten automatisk betegnet som 'sænkesten', brugt til at holde net eller ruser ned på bunden i forbindelse med fiskeri. Det kunne da også være nærliggende her, når nu fundet er gjort så tæt på Limfjorden.

Men stenen ser ud til bevidst at være formet med en spids og en rund ende, og den er i øvrigt også usædvanligt stor, så der skal måske tænkes i andre baner. Formen minder om en økse, men stenen er så 'blød' og mør, at den ikke kan have været anvendt til at slå ret hårdt med, for så ville den givetvis gå i stykker. Måske kan den have været brugt i en mere rituel sammenhæng, eventuelt i forbindelse med lokalitetens brug som samlingsplads og evt. i forbindelse med de begravelser, der nu skal omtales.

Brandgravene

Der blev nemlig fundet flere brandgrave ved udgravningen.

To steder fandtes små samlinger af hvidbrændte knoglefragmenter (K81 og K143). Umiddelbart synes der at være tale om et par af de meget simple brandgrave, som er så typiske for tiden lige omkring jernalderens begyndelse, men som af og til er lidt ældre. Hvad angår disse formodede grave, tør vi dog endnu ikke sige med sikkerhed, at der er tale om brandgrave. Vi skal først have knoglefragmenterne undersøgt, for at finde ud af, om der er tale om knogler fra mennesker eller dyr.

Figur 7. Ubrændte bengenstande oven på brændte ben i den øvre del af gravurne fra brandgrav K136. Genstanden i forgrunden er ornamenteret og kan være et skaft til en bronzesyl.

Vi er på langt mere sikker grund, når det gælder to urnegrave (K60 og K136). Urnegrav K136 fandtes tæt ved kanten af mosehullet mod vest. Den var ret dybt nedgravet og derfor ikke berørt af den moderne pløjning. I denne urne fandtes øverst flere ubrændte bengenstande (figur 7), der helt sikkert er lagt ned oven på den dyng af brændte ben, som først var fyldt ned i urnen.

Den mest iøjnefaldende af benstykkerne er en meget fint ornamenteret lille, cylindrisk genstand af ben, hvor der i den ene ende er boret et hul. Der er formodentlig tale om skaft til en bronzesyl, selv om der ikke fandtes spor af bronze. Måske har man fjernet sylen før skaftet blev lagt ned i urnen, men det kan vel ikke udelukkes, at bronzen er blevet opløst i tidens løb. Normalt finder vi ikke skafter på bronzesylene i urnegravene, men en sjælden gang er der f.eks. fundet syle indsat i skafter af rav eller træ. Når skafter er sjældne skyldes det nok, at træ og ubrændte ben kun bevares under specielle omstændigheder. Her ved Lynderup synes det sandsynligt, at bevaringen skyldes den meget fugtige jordbund på stedet. De andre, dårligt bevarede stykker af ubrændte knogler kan vi desværre ikke bestemme med sikkerhed. Denne urnegrav kan i øvrigt dateres rimeligt sikkert. Urnen er et såkaldt dobbeltkonisk lerkar med skarpt bugnæk. Fra andre fund ved vi, at denne type lerkar er typisk for den tidligste del af yngre bronzealder, ca. 1050-900 f.kr. Ornamentikken på benskafte kendes også fra denne tid, og det er i øvrigt spændende, at der er fundet et næsten identisk udsmykket benskafte i en urnegrav fra samme tid på den vestlige del af Mors. De brændte ben fra urnen er endnu ikke analyserede, så vi kan ikke sige noget om den afdødes alder.

Den anden urne (K60) rummede kun brændte ben. Der var tale om en relativt lille urne, der givetvis er fra yngre bronzealder, men som det umiddelbart er svært at datere nærmere. De brændte ben fra denne urne er heller ikke analyseret.

Urnegrave fra yngre bronzealder findes normalt nedgravede i gravhøje, men kan også findes også ved foden af gravhøjene eller under flad mark, hvor der med sikkerhed ikke har været nogen gravhøje. Vi ved ikke, hvorfor man i nogle tilfælde har valgt at nedsætte urner i en flad mark langt fra de normale gravpladser i eller ved ældre gravhøje; måske har man ikke haft adgang til de ældre gravhøje. Om de generelt er rigere eller fattigere end andre samtidige urnegrave står også hen i det uvisse.

Fund af urnegrave i tilknytning til store samlinger af jordovne er ikke almindeligt, men så længe vi ikke ved, om nogle eller mange af jordovnene er fra samme tid som urnegravene, kan vi ikke med rimelig sikkerhed knytte de to fundtyper sammen. Her må vi vente på C14-dateringerne af nogle af jordovnene, før analysen føres videre. I dag må vi nøjes med at konstatere, at urnegravene er fundet et sted, hvor man ikke ville forvente det, og at der ikke er gjort fund i de to urner, der tyder på, at det har været specielt velhavende mennesker, der er blevet begravet på stedet.

Lynderup SV i lokalt perspektiv

Med den usikkerhed, der endnu er omkring dateringerne af mange af fundene fra Lynderup SV, kan det siges at være lidt optimistisk at begynde at knytte dem til andre fund på Lynderupnæsset. Det skal nu alligevel forsøges, ikke mindst fordi der tilsyneladende begynder at tegne sig et spændende mønster, i hvert fald hvis man ser på fundene fra yngre bronzealder

Figur 87. Løsfund af flintsegl og flintpilespidser fra udgravningen.

Men lad os nu først se på de ældste fund fra Lynderup SV. Der er uden tvivl gjort fund, der stammer fra dolktiden og formodentlig også fra tidlig ældre bronzealder (figur 4 og figur 8). Disse fund synes umiddelbart at være typiske bopladsfund, dvs. genstande, der er tabt eller kasseret på et sted, hvor man færdedes meget. Sådanne fund gøres ofte på eller tæt ved det sted man har boet, men da vi ikke har fundet sikre stolpehuller endside spor efter huse synes en sådan antagelse noget usikker i dette tilfælde. Ud fra de terrænmæssige forhold kan en egentlige boplads have været placeret på en rimelig plan terrasse lidt højere oppe af skråningen nord for udgravningsfeltet.

Hvad angår fundene fra dolktiden og/eller tidlig ældre bronzealder, så kan vi i dag ikke med sikkerhed knytte dem til andre samtidige fund fra Lynderupområdet. Godt nok findes der på Viborg Stiftsmuseum en flintpilespid, et flintsegl og et stykke af en anden fladehugget flintgenstand (dolk- eller spydspids) herfra, der kan være fra samme tid, men disse få fund kan være tilfældigt tabt, og i øvrigt kender vi ikke det præcise fundsted for de to første.

Vender vi os nu mod de mange jordovne ved Lynderup SV, kan de som tidligere nævnt såvel være anlagt inden for et kort tidsrum som over længere tid. De fleste andre steder synes så-

danne uorganiserede samlinger af jordovne at være fra yngre bronzealder, selv om der i mange andre tilfælde er tvivl om dateringen. Vi finder det derfor indtil videre mest sandsynligt, at i hvert fald de fleste af jordovnene ved Lynderup SV er fra yngre bronzealder (1.000-500 f. Kr.).

Og i modsætning til de ældre fund kender vi faktisk til en del fund fra yngre bronzealder i Lynderupområdet.

Figur 9. Dele af depotfund fra midten af yngre bronzealder.

Det mest iøjnefaldende fund er et såkaldt depot- eller votivfund fra Lynderupgårds jorder. Ved gravning af en kartoffelkule i 1923 fandtes der under et lerkar fire halsringe, fire armringe og et hængekar, alt af bronze (figur 9). Om fundstedet står der i museets protokol: ”Fundet på forladden til et under Lynderupgaard hørende hus vest for gården på det højeste parti af højdedraget”. Disse oplysninger gør det måske muligt at finde frem det præcise fundsted, men det er endnu ikke sket. Depotfundet er fra midten af yngre bronzealder, dvs. ca. 800-700 f. Kr.

Man kan selvfølgelig spekulere på, under hvilke omstændigheder fundet er nedlagt. Er der tale om et offer til datidens guder? Eller har man gemt det væk til bedre tider? Svaret på spørgsmålet er ret så vigtigt, fordi de to foreslåede svar indebærer en meget forskellig handling. Desværre er spørgsmålet umuligt at besvare med sikkerhed. Det er dog værd at bemærke, at de fleste men ikke alle offerfund fra denne tid er nedlagt i vådområder, hvilket jo ikke er tilfældet her.

Der er gjort en række andre fund fra yngre bronzealder på Lynderupnæsset, men heller ikke her kender vi fundstederne for alle fundene. Vi kender dog til fund af urner med eller uden bronzer fra mindst 6-7 stedfæstede gravhøje. Disse høje (udfyldte grønne cirkler på figur 11) ligger spredt i den sydlige og centrale del af området.

Ser man på det samlede fundbillede fra bronzealderen er det værd at bemærke, at det rigeste, men dog lidt ældre gravfund fra yngre bronzealder (figur 10) er gjort i en gravhøj lige vest for Lynderupgård. Gravfundet er derfor fra en af højene placeret tættest ved depotfundet, og man kan forestille sig, at de to fund knyttes til samme boplads, til samme gård og dermed måske til samme familie. Hvis det er tilfældet har denne familie måske været den mest velstående i Lynderupområdet i første halvdel af yngre bronzealder, men skal denne mulighed bekræftes eller afvises kræver det dog yderligere fund. Det ville måske være muligt at afgøre, hvis man en dag fandt en boplads i området, og hvis man ved udgravning af denne kunne se, om et eller flere af husene fra den tidlige og midterste del af yngre bronzealder var relativt store eller indeholdt usædvanlige fund. Måske kunne man endog finde ud af, om depotfundet skulle være nedlagt på eller tæt ved bopladsen.

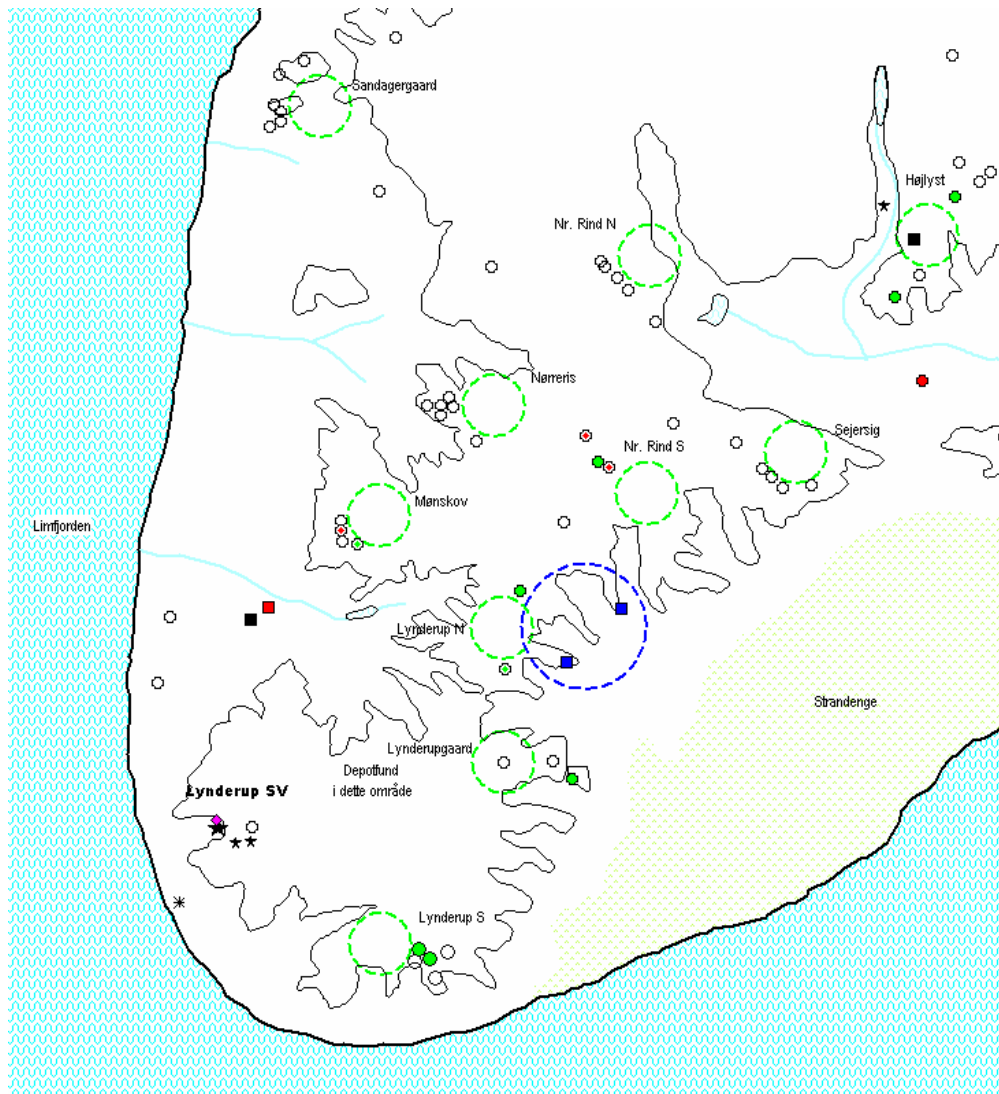
Figur 10. Gravfund med ragekniv, tveægget kniv eller pilespid, syl og ragekniv.

Og når vi nu er ved bopladserne, kan man vel tillade sig at lade tankerne og ideerne løbe lidt videre. Vi har - som så mange andre steder - ikke kendskab til placeringen af de bopladser, der må have været på Lynderupnæsset i bronzealderen. Det skyldes givetvis, at vi kun har fo-

retaget ganske få arkæologiske undersøgelser i området, og ved disse undersøgelser har vi tilfældigvis ikke ramt ind i en bronzealderboplads. Den nærmeste lokaliserede boplads blev fundet lige nordøst for Nørre Rind ved gården Højlyst i 2001.

Det betyder dog ikke, at man på nuværende tidspunkt helt skal opgive at beskæftige sig med bebyggelsen i området. Det har længe været betragtet som rimeligt sikkert, at udbredelsen af gravfund i Danmark så nogenlunde afspejler bebyggelsens tæthed. Når man kigger på små områder som Lynderupnæsset, bliver sammenhængen mellem gravfund og bebyggelse dog mere usikker. Fundet grave og ikke mindst hvilke fund, der er kommet til museets kendskab kan være tilfældigheder.

Undersøgelser i en del af Østthj tyder på, at man i hvert fald nogle steder kan nå et skridt længere ved at inddrage udbredelsen af gravhøje i belyningen af bronzealderbopladsernes placering og tæthed. I den udvalgte del af Thy kunne det ses, at der i umiddelbar nærhed af en række kendte bopladser fandtes 3-4-5 gravhøje tæt ved bopladserne. I nogle tilfælde lå de samlet i små højgrupper, og ofte er der fundet flere grave fra bronzealderen i højgrupperne.

Figur 11. Model for bebyggelsen i bronzealder og ældre jernalder på Lynderupnæsset. Cirkler markerer gravhøje, firkanter bopladser og stjerner kogegruber. Rød er stenalder, grøn, bronzealder og blå er jernalder.

Betragter man nu udbredelsen af kendte gravhøje på Lynderupnæsset er det faktisk slående, at langt de fleste af dem ligger i små samlinger med 3-4-5 gravhøje (figur 11). Faktisk kan der udskilles 7-8 sådanne højgrupper, og uden for dem findes kun enkelte spredtliggende gravhøje. Selv om enkelte gravfund viser, at nogle af højene er helt eller delvist rejst i yngre stenalder, er der som tidligere nævnt et ikke ubetydeligt antal gravfund fra bronzealderen. I dag kender vi til gravfund fra bronzealderen i 4 af disse højgrupper, men nogle af de gravfund, hvis fundsted vi ikke kender, kan faktisk stamme fra andre af højgrupperne.

Vi vil nu tillade os at fremsætte et gæt på, hvor omtrent og hvor mange bopladser der har været på Lynderupnæsset i en betydelig del af ældre og i hele yngre bronzealder. Vores bud lyder på, at der har været 9-10 bopladser (inden for de grønne stiplede områder på figur 11)! Otte af disse foreslås placeret i nærheden af de nævnte højgrupper, og yderligere en boplads "Lynderup N" foreslås placeret mellem to isoleret beliggende gravhøje, hvor der med rimelig sikkerhed er fundet grave fra bronzealderen. Den sidste boplads "Bækagergård V" er foreslået placeret uden tilknytning til gravhøje, fordi afstanden mellem "Nørreris" og "Sandagergård" er så stor, at vi tror, der har været plads til en boplads mellem disse to steder. I øvrigt kan det meget være, at disse spredt liggende gårde tidligt i jernalderen er flyttet sammen i en landsby på kanten af højdedraget nord for Lynderupgård. Det er i hvert fald det eneste område (inden for det blå stiplede område på figur 11), hvor vi har fundet bebyggelsesspor fra denne tid.

Som det fremgår af figur 11 er der ikke foreslået en boplads fra bronzealderen i nærheden af grubekomplekset ved Lynderup SV. Vores undersøgelser i området viste jo, at der i hvert fald ikke er bopladsspor i de undersøgte områder lige øst og syd for komplekset. I 2005-2006 har vi endvidere prøvegravet flere ha. på kanten af højdedraget lidt nord for Lynderup SV uden at finde spor efter bopladsspor. Og bortset fra den enlig beliggende, udaterede høj lige øst for grubekomplekset er der bemærkelsesværdigt nok ikke registreret gravhøje på den vestlige del af højdedraget ved Lynderup. Det har også spillet ind i vort forslag, at det er typisk for andre lokaliteter med et stort antal jordovne, at de ikke er placeret i nær tilknytning til bopladser. Det synes næsten som om, man har haft et område, der ud fra sin specielle betydning indebar, at man ikke bosatte sig i nærheden.

Isoleret betragtet resulterede udgravningen ved Lynderup SV ikke i store sensationelle fund. Faktisk er udgravningen af mere end 150 jordovne og andre gruber ret så kedelig. Men vil man drive seriøs forskning nytter det altså ikke kun at udgrave de lokaliteter, der frembringer en række flotte fund eller usædvanlige anlæg. Så må man også interessere sig for og bruge tid og penge på de umiddelbart mere undseelige pladser.

Endelig kan man jo endnu engang lade fantasien flyve lidt. Hvis det nu er rigtigt, at der er tale om jordovne til madlavning, og at mange af dem er anlagt på samme tid, ja måske endog den samme dag, så må det have været et ikke ubetydeligt antal mennesker, der i bronzealderen samledes på stedet. Det må givetvis have været flere, end der har boet på Lynderupnæsset. Men hvis der er tale om en af bronzealderens samlingspladser, hvem er det så, der er kommet dertil, hvorfra kom de, og ikke mindst hvorfor mødtes de her? Var der en eller anden tilbagevendende begivenhed, der skulle fejres eller var det en speciel årsag?

Med de få og muligvis samtidige urnegrave kunne man jo gætte på, at man var mødtes i forbindelse med begravelser af betydende personer. Men det er nu ikke typisk at finde grave på denne form for lokaliteter. Der er heller ikke noget, der tyder på, at de gravlagte på Lynderup SV har haft nogen speciel betydning.

Måske mødtes man for at handle? Det er nu heller ikke en teori, der synes let at bekræfte, i hvert fald gør man sjældent fund på disse pladser, der tyder i den retning. Det kunne jo så være en eller anden form for festlig lejlighed eller en religiøs højtid. Svaret fandtes ikke ved

Lynderup SV, men måske kommer vi nærmere en løsning, når flere af denne slags lokaliteter er udgravet.

Og i den sammenhæng kan vi til sidst vende tilbage til den lidt mærkelige sten med 'hak' (figur 6), som blev omtalt oven for. Efter at den var fundet, har vi selvfølgelig tænkt på, om der kunne være andre tilsvarende fund. Og i løbet af få år har vi fundet frem til tre andre sten (figur 11), der minder om stenen fra Lynderup.

Den første og største lå i museets magasin. Den var i sin tid blevet fundet ved udgravningen af en stensat grav i en overpløjet gravhøj (DKC 130908-34) ved Sønder Borup i Låstrup sogn. Stenen er godt 30cm lang (figur 8 for oven) og dermed noget større end Lynderupstenen. Den ene ende er lidt længere og lidt bredere end den anden ende. Den store ende er dog ikke tilspidset som på Lynderupstenen, men den er klart formet og tildannet, og stenen er af samme materiale. Graven blev udgravet allerede omkring 1890, og det er lidt usikkert, hvad slags grav der var tale om. Den beskrives som en oval stensætning uden dæksten, ca. 2,2m lang og 1,3m bred. Sidestenen var omtrent 45-65cm høje. Inde i graven blev dels gjort fund fra enkeltgravskultur delst mange lerkar fra ældre romersk jernalder. I samme høj fandtes i øvrigt en urnegrav fra yngre bronzealder, så både gravkammeret og højen har været anvendt flere gange. Dermed bliver dateringen af stenen fra Sønder Borup desværre usikker.

Figur 12. Sten med 'hak' fra gravhøje i Låstrup, Bigum og Ravnstrup sogne.

Den anden sten fik museet i 2002, da Preben Lützau-Lund forærede sin store oldsagssamling til museet. Den var fundet før 1950 ved sløjfningen af et dyssekammer (DKC 130802-23) nær Bigum. Stenen ser noget maltrakteret ud, men har de to typiske indhak i siderne og en noget mindre nakkedel end 'ægdelen' (figur 8 for neden tv.). Mens 'nakkedelen' er nogenlunde rundet, så er den 'forreste' ende ret uregelmæssig, måske fordi der mangler et stykke i spidsen. At den faktisk har haft en form, der minder om Lynderupstenens, er derfor muligt men usikkert. Bigumstenen blev tilsyneladende fundet i dyssekammerets gang, og i selve kammeret blev gjort fund fra både tragtbægerkultur, enkeltgravskultur og dolktid. Dateringen af Bigumstenen er derfor også usikker.

Endelig fandt vi i 2008 endnu en sten opløjet sammen med lerkarskår på overfladen af den overpløjede gravhøj Ladehøj (DKC 130810-46) i Ravnstrup sogn. Stenen er noget mindre end de andre sten, og et stykke er muligvis slået af stenen i forbindelse med den moderne pløjning (figur 8 for neden th.). Stenen har de to karakteristiske hak midt i langsiderne og er groft til-dannet langs siderne. Også her synes den ene del lidt større end den anden del. Lerkarskårene stammer formodentlig fra overdelen af en urne og fra et låg til urnen, der er ved at blive pløjet i stykker. Stenen fandtes mellem skårene og hører dermed formodentlig til graven, men om den har indgået i en stensætning omkring graven eller har ligget som en ekstra lågsten oven på urnegraven er selvsagt usikkert. Men i det mindste kan den med rimelig sikkerhed dateres til yngre bronzealder.

Fælles for Lynderupstenen og de tre andre sten er, at de alle er lavet af ret 'bløde' lagdelte granitsten, der spalter let og er lette at bearbejde. Det er sten, som ikke egner sig til at slå med. Lynderupstenen er fundet ret tæt på Limfjorden og stenen fra Bigum ikke så langt fra Tjele Langsø. Stenene fra Låstrup og Ravnstrup er ikke fundet i umiddelbar tilknytning til åbent vand, men som næsten overalt er der ikke så langt til bække eller nærliggende mosehuller. Vi tvivler dog på, at de fire sten skal tolkes som netsænkesten, ikke mindst fordi de alle fundet i relation til grave. Lynderupstenen er fundet i toppen af en ild-kogegrube beliggende ca. 8m fra en af de formodede brandgrave på lokaliteten, men det er måske mere interessant, at den er fundet på en formodet samlingsplads fra yngre bronzealder.

Derfor ender udgravningen ved Lynderup med et par spørgsmål: Er det muligt, at disse sten har været brugt i rituelle sammenhænge i forbindelse med yngre bronzealders begravelser? Kan stenene have været båret frem ved begravelsesritualerne sådan som det på nogle helle-ristninger ses at være tilfældet med formodede bronzeøkser?

Tak til Møldrup kommune for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Relevant litteratur

Jørgen Jensen: Danmarks Oldtid – Bronzealder 2000-500

Bertelsen m.fl.: Bronzealderens bopladser i Viborg Amt

Diverse oplysninger:

Viborg Stiftsmuseums j. nr.:	VSM F983
Lokalitet:	Lynderup SV
Sogn, herred og amt:	Lynderup, Rinds, Viborg
Dansk Kulturhistorisk Centralregister:	130907-68-71 og -83
Kulturarvsstyrelsens j. nr.:	2003-2122-0248
Bygherre:	Møldrup kommune
Areal:	Ca. 5,4 ha.
Deltagere i udgravningen:	Martin Mikkelsen (udgravningsansvarlig) Mikael. H. Nielsen (daglig leder) Mogens Sørensen (arbejdsmand)

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen blev betalt af Møldrup Kommune

Om bygherrerapporter

Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. Ældre numre kan købes for 20 kr. (medmindre andet er anført) ved henvendelse til museet.

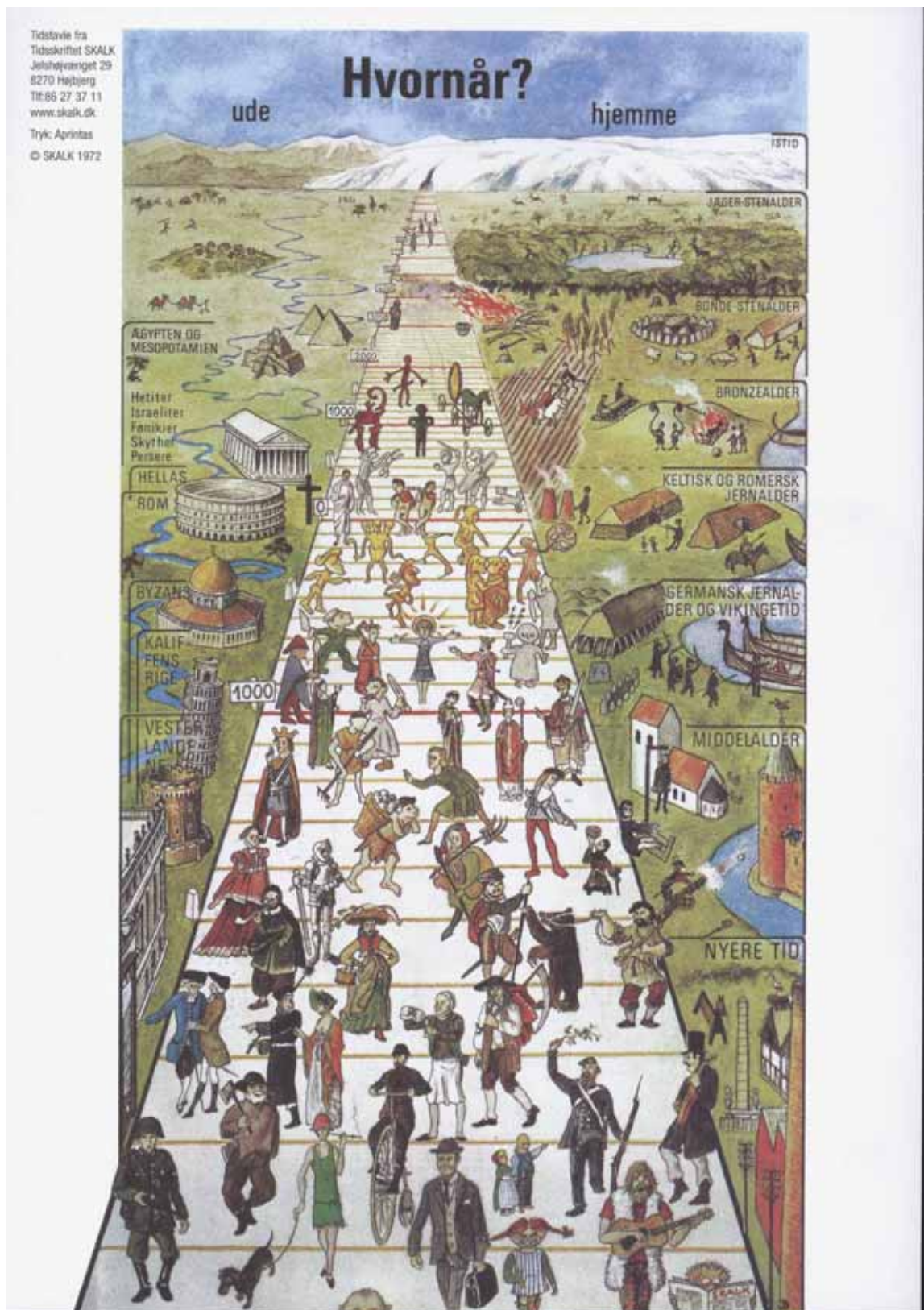
Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004.
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
3. Brokbakken – en samlingsplads fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen 2006.
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005.
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreasen. 2005.
7. Krogen, Aidt. Under udarbejdelse.
8. Højvangen, Ørum. Kamilla Fiedler Terkildsen og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
9. Stenshede – en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006
10. Ørum Sportsplads – et aktivitetsområde fra ældre jernalder. Mikael H. Nielsen. 2005
11. Sundstrup Øst – en boplads fra yngre stenalder. Mikkel Kiildsen 2006.
12. Ettrupvej, Fjelsø – to aktivitetsområder fra bronzealder eller jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2006.
13. Løvel Syd - bebyggelse spor fra yngre bronzealder og ældre germansk jernalder. Malene R. Beck & Dorthe Kaldal Mikkelsen 2006.
14. Skaldehøj og Arildsvej - to bopladser fra førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. Under udarbejdelse.
15. Liseborg- et forsvarsværk fra tidlig førromersk jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen. Under udarbejdelse.
16. Lindum syd – langhus fra middelalderen. Jesper Hjermind 2006.
17. Søhuset, Viborg - på kanten af middelalderbyen. Marianne Greve Iversen 2006.
18. Formyre SØ - hustomt og grave fra sen ældre bronzealder - fladmarksgravpladser fra tidlig jernalder. Martin Mikkelsen 2009.
19. Tindbækvej 25 - Gravhøj fra enkeltgravskultur. Martin Mikkelsen og Mikkel Kiildsen 2007.
20. Langmosegård - en boplads fra yngre bronzealder. Martin Mikkelsen 2007.
21. Løgstrup SØ - en boplads fra yngre jernalder - aktivitetsspor fra yngre bronzealder. Sanne Boddum, Mikkel Kiildsen & Mikael H. Nielsen 2007.
22. Viborg Vestermark - Bopladser fra bronzealderen. og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
23. Ridder Munks Vej - En gravplads m.m. fra stenalder, bronzealder og jernalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen 2007
24. Rødding SV - bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen 2009.
25. Randrup Mølle – et langhus med forsænket østende fra yngre stenalder. Sidsel Wählin og Martin Mikkelsen 2008.
26. Spangsdal II og Gl. Asmild. Under udarbejdelse.
27. Bjerring Hede - en gravplads fra ældre jernalder - en boplad- og aktivitetsspor fra ældre jernalder. Asger V. Amundsen og Martin Mikkelsen 2008. Under udarbejdelse.
28. Liseborg Høje - boplad fra yngre bronzealder - begravelse i vognfading fra vikingetid. Elin Vanting & Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
29. Stenshede Syd - Gravhøj fra enkeltgravskultur - bopladser fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Claus Sørensen og Martin Mikkelsen 2009.
30. Hjortdalgård - en boplads fra ældre jernalder. Claus Frederik Sørensen og Dorthe Kaldal Mikkelsen.
31. Sønder Mose - en bebyggelse fra ældre bronzealder. Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
32. Rådmandshus – bebyggelse fra yngre vikingetid og ældre middelalder på Viborg Vestermark. Mikkel Kiildsen 2009.

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

33. Højlund Spangsdal I – landsby fra yngre jernalder. Sanne Boddum 2009.
34. Rugballegård – brandgrave og boplads fra førromersk jernalder. Martin Mikkelsen 2009.
35. Kokær Høj – bebyggelse fra jernalder. Mikkel Kielsen 2009.
36. Birgittelyst. Jakob Westermann og Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
37. Ørum Industrivej. Elin Vanting 2009.
38. Mølgård, Resen. Mikkel Kielsen 2009.
39. Iller. Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
40. Toftumvej, Mønsted. Kamilla Fiedler Terkildsen 2009

Gengivet med tilladelse fra tidsskriftet SKALK